

УДК 342.9

**ПОВОДЖЕННЯ З ВІДХОДАМИ
ЯК ФАКТОР ПОРУШЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ**
**WASTE MANAGEMENT
AS A FACTOR IN BREACH OF ENVIRONMENTAL SAFETY UKRAINE**

Антонова Т.Л.,
*здобувач кафедри адміністративного права і процесу
Національної академії внутрішніх справ*

У статті здійснено характеристику впливу відходів на стан навколишнього природного середовища. Автором запропоновано авторське визначення понять «навколишнє природне середовище» та «екологічна безпека». Визначено значення поводження з відходами як негативний фактор порушення екологічної безпеки держави.

Ключові слова: екологія, навколишнє природне середовище, екологічна безпека, тверді побутові відходи, поводження з відходами.

В статті здійснено характеристику впливу відходів на стан навколишнього природного середовища. Автором запропоновано авторське визначення понять «навколишнє природне середовище» та «екологічна безпека». Визначено значення поводження з відходами як негативний фактор порушення екологічної безпеки держави.

Ключевые слова: экология, окружающая природная среда, экологическая безопасность, твердые бытовые отходы, обращение с отходами.

In the article the description of the impact of waste on the state of the environment is made. The author gives copyright definition of "environment" and "environmental safety". The importance of waste management as a negative factor of violation of the state's environmental safety has been determined.

Key words: ecology, environment, environmental safety, solid waste, waste.

Постановка проблеми. Охорона екосистеми є актуальним завданням світової спільноти. Для України питання охорони навколишнього природного середовища є нагальною проблемою, адже вона взяла на себе низку міжнародних зобов'язань із питань захисту навколишнього природного середовища. Екологічна політика держави спрямована на збереження безпечного для існування живої та неживої природи навколишнього середовища, захисту життя і здоров'я населення від негативного впливу, зумовленого його забрудненням. На жаль, сьогодні в Україні спостерігається недостатній вплив на збереження екосистеми, що, на нашу думку, спричинено низкою важливих факторів, зокрема: відсутністю дієвої екологічної політики держави; існуванням у системі нормативно-правового регулювання норм, які мають здебільшого декларативний характер; нецільовим використанням коштів, які виділяються з державного бюджету на охорону навколишнього природного середовища; незаконним поводженням із відходами, що спричиняють забруднення навколишнього природного середовища; відсутністю активної позиції громадян щодо стану навколишнього природного середовища та, відповідно, екологічної обізнаності; низьким рівнем рециклінгу відходів тощо.

Стан опрацювання. Окремими питаннями охорони навколишнього природного середовища займалися Н.І. Золотарьова, В.М. Комарницький, В.І. Шевченко, С.В. Єлькін. Питання поводження з відходами були предметом наукових пошуків О.М. Вергуна, С.П. Іванюти, Д.В. Лика, І.В. Гушука, Г.П. Виговської, В.С. Міщенко, І.І. Беззуба. Дослідженням окремих питань екологічної безпеки займалися А.В. Яцик, Д.В. Зеркалов, О.П. Мягченко, В.А. Ліпкан, В.Г. Петрук, М.О. Клименко, О.В. Мудрак.

Виклад основного матеріалу. Останні десять років спостерігається тенденція до погіршення стану екологічної ситуації у країні, що супроводжується виснаженням природно-ресурсного потенціалу та погіршенням якості природних ресурсів, що не може не впливати на загальний стан навколишнього природного середовища, якісні характеристики існування тваринного та рослинного світу і суспільства у цілому. Соціально-економічна розбалансованість і негативні зміни у довкіллі вимагають наукового обґрунтування пріоритетів подальшого розвитку, зокрема в екологічній сфері. Серед таких першочергових завдань пріоритетним є формування нових концептуальних підходів до забезпечення ефективного використання вторинних ресурсів та охорони навколишнього середовища. Тому одними з найважливіших як із погляду стабілізації та покращення екологічної ситуації, так і щодо забезпечення раціонального ресурсного потенціалу регіонів країни є проблеми поводження з відходами.

Таким чином, однією з головних проблем збереження навколишнього природного середовища є його захист від зовнішніх чинників, що полягає у захисті від результатів людської діяльності, яка має негативні наслідки, що спричиняють забруднення навколишнього природного середовища різного

роду відходами. Перш ніж перейти до дослідження процесу поводження з відходами, на нашу думку, потрібно визначити характеристики найбільш вразливого об'єкта, який страждає і піддається вкрай негативним діям, – навколишнього природного середовища.

Н.І. Золотарьова розглядає навколишнє природне середовище як об'єкт правоохоронного впливу та зазначає, що воно є об'єктом життєдіяльності, управління, контрольної діяльності держави, власності, охорони в комплексному її значенні, правової охорони й правоохоронного впливу на рівні підзаконної діяльності [1, с. 30]. До речі, авторка досить слушно зазначає, що правового впливу потребує та частина навколишнього природного середовища, яка піддається впливу людини [1, с. 35].

В.М. Комарницький навколишнє природне середовище пропонує визначати як сукупність природних і природно-антропогенних умов (земля, вода, ліси, надра, атмосферне повітря, рослинний і тваринний світ), що оточують людину та є необхідними для її життя і діяльності. В.М. Комарницький, В.І. Шевченко, С.В. Єлькін відзначають, що термін «навколишнє природне середовище» близький до понять довкілля і навколишнє середовище у їхньому екологічному значенні. Навколишнє природне середовище є визначальною передумовою життя людини і функціонування екосистем, що зумовлює необхідність його збереження й охорони [2].

В.О. Литвиненко під навколишнім природним середовищем пропонує розуміти систему взаємодіючих екологічних підсистем, що органічно об'єднує усі елементи, комплекси, явища природи в єдиний цілісний механізм [3]. У такому разі йдеться про атмосферне повітря, водні ресурси, земельні ресурси, об'єкти тваринного і рослинного світу, надра тощо.

У підручнику з екологічного права навколишнє природне середовище розуміють як сукупність усіх природних умов, зокрема й тих, що зазнали змін у процесі виробничо-господарської діяльності, які перебувають у нерозривному зв'язку та створюють єдину екологічну систему [4].

На законодавчому рівні (в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» [5]) визначено, що навколишнє природне середовище охоплює сукупність природних і природно-соціальних умов та процесів, природні ресурси – як ті, що залучені в господарський обіг, так і ті, що не використовуються в економіці у цей період (земля, надра, води, атмосферне повітря, ліс та інша рослинність, тваринний світ), ландшафти й інші природні комплекси.

Таким чином, можна сказати, що навколишнє природне середовище – це сукупність природних компонентів (атмосферне повітря, водні ресурси, ґрунти, надра, ліси), що є взаємодоповнюючими елементами, тобто взаємодіючими складниками екосистеми, а також природних комплексів, ландшафтів і об'єктів, що визначають умови життєдіяльності людини, проживання тварин, рослин та інших живих організмів.

Якість навколишнього природного середовища впливає на стан не лише елементів екосистеми, а і стан людського організму, тобто всього суспільства в цілому. Саме тому, коли йдеться про охорону навколишнього природного середовища, то потрібно брати до уваги широке коло проблем, зокрема профілактику забруднення повітря і води шкідливими промисловими відходами, продуктами життєдіяльності людини, радіоактивними й отруйними хімічними речовинами, шкідливими наслідками використання мінеральних і органічних добрив, пестицидів і гербіцидів тощо. Найбільшу небезпеку для біосфери становлять відходи техногенного виробництва і побуту, кількість яких різко збільшується з розвитком промисловості і зростанням потреб населення. Водночас цій проблемі присвячується, на жаль, недостатньо уваги як з боку звичайного громадянина, так і з боку компетентних органів.

Таким чином, на сьогодні в Україні гостро стоїть проблема поводження з відходами, яка спричиняє забруднення усього навколишнього природного середовища. Тут можна вести мову про те, що неефективна діяльність щодо поводження з відходами порушує екологічну безпеку країни у цілому.

Екологічна ситуація в Україні є кризовою, передкатастрофічною, в окремих її районах (Львівська область, Закарпаття та ін.) – катастрофічною. Однією з визначальних причин цього є нагромадження різних категорій та видів відходів, що в результаті загрожує екологічній безпеці держави. Спробуємо окреслити значення поводження з відходами як важливий фактор, що визначає екологічну безпеку в країні.

Відсутність ефективних правових, адміністративних та економічних механізмів природокористування, а також екологічної освіти у більшості населення призвела до деградації довкілля, забруднення поверхневих і підземних вод, атмосферного повітря, токсикації ґрунтів, нагромадження великої кількості шкідливих і високотоксичних відходів виробництва, масштабного збільшення відходів, що спричинило понаднормове розростання сміттєзвалищ і полігонів для сміття.

З цього приводу вважаємо доцільним навести думку доктора технічних наук, професора, директора Українського науково-дослідного інституту водогосподарсько-екологічних проблем А.В. Яцика, який стверджував, що, «враховуючи вкрай негативні фактори, що забруднюють навколишнє природне середовище, необхідно зробити з цього висновок – це сигнал про екологічну безпеку. Зуміємо правильно його зрозуміти і відповідно зреагувати – врятуємо благодатну природу України, а з нею і себе; не зрозуміємо або проігноруємо – нас разом із природою чекає деградація, вимирання».

Саме тому вважаємо, що проблему поводження з відходами потрібно вирішувати не самостійно окремими регіонами. Кожна область, точніше керівник області, не повинен дотримуватися принципу «моя хата скраю», а об'єднавши свої зусилля, треба вирішувати проблему на загальнодержавному рівні. Звісно, першочерговою є необхідність прийняття відповідного нормативного-правового акту, адже

проблема перенавантаження однієї області відходами призведе до проблеми екологічної безпеки всього населення України, а якщо розглядати ситуацію із забрудненням (наприклад, водних ресурсів, атмосферного повітря), то можна говорити і про екологічне забруднення міжнародного рівня, причинами якого можуть стати неконтрольовані відходи на території України. У такому разі йдеться про забруднення природних ресурсів країн-сусідів.

Розглянемо поняття екологічної безпеки та поводження з відходами як фактору порушення екологічної безпеки.

Під поняттям «екологічна безпека» Д.В. Зеркалов пропонує розуміти сукупність дій, станів і процесів, які прямо чи побічно призводять до життєво важливих збитків (або загроз таких збитків), що завдаються природному середовищу, окремим людям і людству [6].

У Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» під екологічною безпекою законодавець пропонує розуміти такий стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної ситуації і виникнення небезпеки для здоров'я людей [5].

О.П. Мягченко поняття «екологічна безпека» розуміє як стан, при якому не порушується екологічна комфортність життя, реалізується здатність протистояти загрозам життю, здоров'ю усіх живих істот і, насамперед, людини, включаючи її благополуччя, права на безпечне середовище життя, джерела життєзабезпечення, природні ресурси [7].

В.А. Ліпкан зазначає, що екологічна безпека – це складова національної безпеки, процес управління системою національної безпеки, за якого державними і недержавними інституціями забезпечується екологічна рівновага і гарантується захист середовища проживання населення країни та біосфери у цілому, атмосфери, гідросфери, літосфери, космосфери, видового складу тваринного і рослинного світу, природних ресурсів, збереження здоров'я і життєдіяльності людей, виключаються віддалені наслідки цього впливу для теперішнього і майбутнього поколінь [8].

Таким чином, вважаємо, що екологічна безпека – це стан захищеності фізичної особи, об'єктів тваринного, рослинного світу, тобто всіх живих організмів, які є життєзалежними від стану елементів навколишнього природного середовища (повітря, води, лісів, надр тощо).

Отже, *екологічна безпека – це сукупність правових, організаційних, економічних, технічних заходів, які реалізують суб'єкти органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державні і недержавні організації, що спрямовані на забезпечення екологічного балансу на планеті і в різних регіонах країни нарівні, що дає можливість комфортного функціонування людини, об'єктів тваринного та рослинного світу.*

В.Г. Петрук, М.О. Клименко, О.В. Мудрак визначають, що головними рисами екологічної безпеки є таке:

а) виявляється у локальних, регіональних і глобальних масштабах як екологічні лиха, кризи і катастрофи;

б) екологічна безпека передбачає розумне задоволення екопотреб будь-якої людини та суспільства загалом у всіх проявах життєдіяльності, гарантію проживання в екологічно чистому і сприятливому для життєдіяльності середовищі;

в) всі аспекти національної безпеки міцно пов'язані між собою, розв'язання більшості проблем екологічної безпеки можливе тільки в комплексі з іншими аспектами національної безпеки;

г) вона не може реалізуватися лише в ім'я суб'єкта екосистеми (суспільства) на шкоду об'єкту (навколишньому середовищу);

д) її неможливо формувати шляхом обмеження екологічних прав інших груп населення як усередині екосистеми, так і поза нею;

е) має ґрунтуватись на фундаментальних еколого-соціальних та біосферних закономірностях, що мають комплексний характер і тісно пов'язані з різними сферами суспільного життя. Концепція екологічної безпеки має органічно включати гуманістичні ідеали, дедалі ширше впроваджувати екогуманістичні принципи [9, с. 4–5].

В.Н. Писаренко та інші зазначають, що складовими елементами екологічної безпеки є:

1) екологічно чиста продукція – матеріали або продукти (харчового, технічного призначення), що не містять у собі шкідливих домішок у концентраціях, небезпечних для природного середовища, тварин та рослин, а також здоров'я людей. Надходження шкідливих речовин у навколишнє середовище при цьому також має бути цілком виключене;

2) екологічно чисті ґрунти – ті, які не містять шкідливих домішок у кількостях, що загрожують стану ґрунтової біоти і здоров'ю людини;

3) екологічно чисте виробництво – забезпечення такого рівня організації виробництва, при якому встановлюється відповідність екологічним вимогам, нормам і нормативам;

4) екологічна експертиза – комплексний аналіз технологій, матеріалів, устаткування, техніки, проектів, планів, прогнозів та іншої документації, який проводять висококваліфіковані спеціалісти та експерти з метою визначення відповідності поданих матеріалів чинному законодавству, екологічним нормам.

Водночас В.Н. Писаренко серед основних пріоритетів охорони навколишнього середовища і раціонального використання природних ресурсів називає:

1) гарантування екологічної безпеки ядерних об'єктів і радіаційного захисту населення та навколишнього середовища;

2) зведення до мінімуму шкідливого впливу наслідків катастрофи на Чорнобильській АЕС;

3) покращення екологічного стану басейну Дніпра та якості питної води;

4) покращення екологічного стану у містах і промислових центрах у всіх регіонах;

5) відновлення екологічного стану річок і боліт Поліського регіону;

6) запобігання забрудненню Чорного й Азовського морів;

7) екологізація технологій у промисловості, енергетиці, будівництві, сільському господарстві, на транспорті і в житлово-комунальному господарстві;

8) формування раціональної системи природокористування й адекватна структурна перебудова виробничого потенціалу економіки.

Визначені пріоритети передбачають виконання таких завдань: зменшення до мінімуму рівня радіаційного забруднення; захист атмосферного повітря від забруднення; захист і збереження земельних ресурсів від забруднення, виснаження, деградації і нераціонального використання; знешкодження, утилізація, захоронення промислових та побутових відходів; захист підземних вод від забруднення; зменшення та припинення скидання забруднених стічних вод у водойми; створення державної системи моніторингу навколишнього середовища; створення єдиної системи екологічної безпеки і виховання тощо.

Висновки. Таким чином, загрозами національній безпеці України в екологічній сфері є значне антропогенне порушення життєзабезпечуючих систем і техногенна перевантаженість території України, зростання ризиків еколого-техногенного характеру, нераціональне використання природних ресурсів, що призводить до виснаження та погіршення їхньої якості, недосконала система утилізації екологічно небезпечних відходів. Крім того, в останні роки посилюється вплив глобальних змін клімату, які активізують небезпечні гідрометеорологічні, геологічні та інші негативні процеси (аномальні зливи, підтоплення земель, зсувоутворення, зміна сейсмічності тощо).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Золотарьова Н.І. Навколишнє природне середовище як об'єкт правоохоронного впливу / Н.І. Золотарьова // Вісник Академії управління МВС. – 2010. – № 2 (14). – С. 28–36.
2. Комарницький В.М. Екологічне право : [навч. посіб.] / В.М. Комарницький, В.І. Шевченко, С.В. Єлькін. – 3-є вид. – К. : Центр навч. літ-ри, 2006. – 224 с.
3. Литвиненко В.О. Правова охорона навколишнього природного середовища / В.О. Литвиненко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/8_NIT_2008/Tethis/Pravo/27546.doc.htm.
4. Екологічне право [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/1220041155658/pravo/ekologichne_pravo.
5. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України № 1264-XII від 25.06.1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 41. – Ст. 546.
6. Зеркалов Д.В. Экологическая безопасность / Д.В. Зеркалов. – К. : Основа, 2009. – 513 с.
7. Мягченко О.П. Основы экологии : [підруч.] / О.П. Мягченко. – К. : Центр учб. літ-ри, 2010. – 312 с.
8. Ліпкан В.А. Національна безпека України : [навч. посіб.] / В.А. Ліпкан. – К. : КНБ, 2009. – 574 с.
9. Петрук В.Г. Вступ до фаху : [підруч.] / В.Г. Петрук, М.О. Клименко, О.В. Мудрак. – Вінниця : Універсум-Вінниця, 2011. – 203 с.